

ГЛАВА I

ПРЕДМЕТ СОЦИОЛОГИЈЕ И МЕТОД ЊЕНОГ ПРОУЧАВАЊА

Видели смо да социологија тражи да буде једна од наука. Али једна посебна наука не може постојати ако нема свој посебни предмет проучавања и ако при проучавању тог предмета не примењује један позитиван метод. Ако је тако, онда је и постојање социологије као посебне науке условљено истим околностима.¹ Има ли, дакле, социологија свој сопствени предмет проучавања и један позитиван метод за његово проучавање? На ова питања Диркем одговара потврдно. „Социологија има јасно одређени предмет и метод за проучавање тога предмета. Предмет су социјална факта, а метод, индиректна опсервација и експериментација, другим речима — метод компаративни”². По њему, у сваком друштву постоји „једна одређена група појава (феномена) које се својим одређеним особинама разликују од оних које проучавају друге природне науке”³. Социологија, која их проучава, није „додатак (аннех) ма које друге науке; она је „једна посебна и самостална, аутономна наука”⁴. Ове појаве су искључиво подручје социолошких проучавања. Међутим, сви напори социолога — укључујући Контове и Спенсерове, — да постигну стварне успехе у проучавању тих појава, остали су потпуно безуспешни, зато што ниједан од њих при том проучавању није употребио прави научни метод.⁵ У Спенсеровом целокупном делу нема места методолошком проблему, а Конт том проблему посвећује само једну ноту у своме **Излагању позитивне философије**. Милово третирање овог проблема, пак, није ништа друго, до „пропуштање кроз дијалектичко решето” онога што је већ Конт рекао.

Пре но што су постале предмет проучавања позитивне науке, ове појаве су биле предмет обичног искуства. „Људи нису чекали на долазак социјалне науке да би створили своја мишљења о праву, моралу, породици, држави и друштву, јер они нису могли живети без

¹ Sociologie, La Grande Encyclopédie, par. P. Fauconnet et Marcel Mauss, 166f; cf. Education et sociologie, Paris 1922, 76—77; Règles, 178, 5.

² Cours de science sociale, leçon d'ouverture. Revue International de l'enseignement. Paris 1888, 41.

³ Règles, 5.

⁴ Ibid, 177.

⁵ Ibid, 2—4.

њих”.⁶ „Људи су били приморани да створе извештај о религији далеко пре, него што је наука о религији могла да установи своја методична поређења”.⁷ Тако је настао свет онога што Бекн зове *posiciones vulgares* или *praenotiones*,⁸ он је настао као вео који постоји између ствари и нас, и који нам те ствари прикрива, уколико више, уколико га ми сматрамо прозачнијим”.⁹ Није онда никакво чудо што ова претходна знања ((*praenotiones*)), као резултати општег искуства, нису легитимне замене ствари”.¹⁰ Ова општа схватања су „понуђи, груба, пошто су се без метода и критике стварала из дана у дан, у току свакодневног искуства. Она изражавају ствари онако како она утичу на чула, како је корисно да се оне представе, да би се могле прилагодити без бола, а не какве оне јесу”.¹¹

По Диркемовом мишљењу, иако је социологија „у латентном и дифузно стању увек постојала”¹², она је међу другим позитивним наукама најновија”.¹³ Док он није почео проучавање социјалних појава по свом посебном методу, социологија се, „више мање искључиво”, бавила не „стварима” већ „појмовима”.¹⁴ Ни Конт ни Спенсер нису могли да се ослободе ових *praenotiones*. Иако су изјављивали да су социјалне појаве природне чињенице, они их нису проучавали као такве.¹⁵ Ови „велики социолози” нису много изашли из општих израза о природи друштава, о односима између социјалне и биолошке области, о општем кретању прогреса”.¹⁶ Тако, нпр. „Конт је за историјски развој узео појам који је о томе имао, и који се много не разликује од појма који о томе има прост народ”.¹⁷ Контов чувени закон »*des trois états*« за Диркема је само „један латентан поглед на протеклу историју људског рода”.¹⁸ Спенсерова дефиниција друштва, пак, објављује као ствар оно што је само „гедиште духа” (*une vue de l'esprit*),¹⁹ а његова социологија је „као један поглед на друштво одозго — „из птичијег лета”.²⁰

Насупрот својим претходницима, Диркем је обратио велику пажњу на методско поступање са социјалним феноменима. Професор Леви Брил пише: „У упадљивој супротности са путевима немачке мисли која је навикнута да најпре конструише једну доктрину, па после тога издвоји метод, јесте француска мисао која уобичава своје доктрине у складу са својим методом”.²¹ Тешко је рећи

⁶ Ibid, 24.

⁷ Les Formes, 32.

⁸ Règles, 23.

⁹ Ibid, 22.

¹⁰ Ibid, 21.

¹¹ Lo stato attuale degli studi sociologici in Francia. Riforma sociale, Fasc. 8, Vol. III, 1885, 697.

¹² Les Etudes de science sociale. Rev. Phil., 1886. No. 7, 78.

¹³ Règles, 39.

¹⁴ Ibid, 25—27.

¹⁵ Ibid, 25—27, 175.

¹⁶ Ibid, 2.

¹⁷ Ibid, 26—27.

¹⁸ Ibid, 145.

¹⁹ Ibid, 28.

²⁰ Cours de science sociale. Revue Intern. de l'Enseignement. 1885, 36.

²¹ History of Modern Philosophy in France (Kegan Paul, French, Trübner and Co. Ltd.), 472.

у којој је мери Леви Брилова паралела истинита, али уколико је Диркем у питању, чини нам се, да би се њена друга половина могла примити као у великој мери истинита; ако ни због чега другог онда бар због тога, што он то често понавља у својим делима. Јер, како он каже, *Les Règles de la méthode sociologique*” је једно од најранијих његових дела, у коме је он само груписао и поднео на дискусију резултате „једне личне праксе”.²²

Према Диркемовом методу, — а ми ћемо покушати не да га подробно анализирамо, већ само да нагласимо неке његове карактеристичне особине²³ — први поступак социолога треба да буде дефиниција ствари којима ће се он бавити.²⁴ Ова дефиниција мора бити двострука. Најпре, она треба да дефинише ове ствари помоћу њихових спољних карактеристика које се могу одмах уочити, разликовати²⁵ и приметити „пре истраживања”.²⁶ Ова „почетна дефиниција”²⁷ не објашњава ствари. Њена једина дужност је да нас доведе у додир са стварима и да нас на тај начин снабде ”првом тачком ослонца, потребном за наша објашњења”.²⁸ Међутим, једна даља, једна завршна дефиниција треба да изрази ствари које су у питању, тј. да изрази социјалне феномене или социјална факта, јер су ови феномени, ова факта, због њихових нераздвојних (*inferentes*) својстава за Диркема „ствари”. Она треба да „одреди те ствари према једном елементу, који је саставни део њихове природе”.²⁹ Али таква дефиниција се не може дати *a priori*. Једна *aprioristica* дефиниција социјалних феномена или факата не би садржала њихове битне карактеристике, већ *praepositiones*, предрасуде о њима. А социологија, као позитивна наука, са „једном одређеном групом феномена, чије је објашњење њен предмет”,³⁰ не сме да обраћа пажњу на предрасуде о овим феноменима. Њена дефиниција ових феномена мора бити резултат њиховог позитивног проучавања. Да би их научно објаснила, социологија не сме да иде „од идеја стварима”, већ обрнуто, „од ствари идејама”,³¹ „са спољне стране унутра, од спољашњих и непосредно приступачних манифестација ка унутрашњим својствима која

²² Règles, X et 3. Диркем каже да његов метод »*implicitelement contenu*« и у *Div. Tr.*

²³ Овде нас не интересује питање: да ли је и у којој мери је овај метод оригиналан. Професор Гелке налази врло мало оригиналног у њему. Он каже: „Диркемов социолошки метод, одвојено од његовог схватања социјалних факата и социјалне узрочности, представља врло мало новог и различитог. Он изражава општу жаљу социолога да буду научни и објективни... Његово схватање класификације друштва је спенсеровско, а у методологији доказа он следи Миља, са мањим модификацијама...»

Диркем се јавља у својој методологији пре као логичар него као научник. Његов метод је у многим погледу доследан, али у пракси он није очевидан, јасан” (*Исто*, 147—148).

²⁴ Règles, 44.

²⁵ *Ibid*, 44.

²⁶ *Ibid*, XXI.

²⁷ *Ibid*, XXI.

²⁸ *Ibid*, 53.

²⁹ *Ibid*, 44.

³⁰ *V. supra*, I

³¹ Règles, 21.

оне откривају”.³² Социолошки закључци морају бити апостериорни. Прва дужност социолога је да раскине вео предрасуда који скрива стварност од његовог погледа, и да се приближи тој стварности — социјалним феноменима које проучава — онаквој, каква она јесте. Тако, напр., ненаучна схватања о религијским феноменима, „стварана” према различитим животним случајевима и приликама”, не могу се сматрати веродостојним. Стога их социолог, проучавајући ове феномене, мора држати „по страни”,³³ јер социологија није само „проста” парафраза традиционалних предрасуда, већ нам показује ствари другачијим, него што оне изгледају простом свету”.³⁴ Она од нас тражи да се ослободимо тих предрасуда и да о стварима у којима оне постоје, „поново размислимо”.³⁵

Пошто се ослободио престижа који вулгарна схватања социјалних феномена још уживају у социологији, социолог треба да заузме један научни, непристрасни, испитивачки став према проучавању ових феномена, јер је претходно ослобођење од овога престижа само негативна страна његове методологије.³⁶ Тако, напр., приступајући проучавању религијских феномена, који, по Диркемовом мишљењу, спадају у најкарактеристичније манифестације колективног живота”,³⁷ и чије је проучавање предмет религијске социологије, социолог треба да буде свестан да „улази у нешто непознато”,³⁸ у нешто „што личи на непознату земљу, коју треба испитати, и у којој се могу извршити права открића”. Стога, он треба да буде спреман „да изврши и таква открића која ће га изненадити и збунити”.³⁹ Једном речи, ако социологија полаже право на то да буде позитивна наука, држање једног социолога према социјалним феноменима или „социјалном свету” мора бити истоветно са држањем једног физичара и једног хемичара према њиховим односним предметима.⁴⁰

Иако потпуно свестан могућности да ће његов метод, упоређен са „поступцима који се обично употребљавају”, изгледати „бескорисно компликован”,⁴¹ Диркем верује да само строга примена овог метода при проучавању социјалних феномена може да нас ослободи бројних „наследстава антропоцентричног постулата (*survivances du postulat anthropocentrique*), који у социологији и другде препречује пут ка науци”. А главна сврха Диркемових напора је да ослободи од ове предрасуде „његову науку”, како он назива социологију на овом месту.⁴²

Ми смо већ видели да социологија има за предмет својих проучавања једну специјалну групу феномена који се својим одређеним

³² *Representations individuelles et representations collectives.* — *Revue de Métaphysique et de la Morale*, Mai 1898, 289.

³³ *Les Formes*, 32.

³⁴ *Règles*, V, cf. *Reforme sociale*, 1885, 700.

³⁵ *Ibid*, 178.

³⁶ *Ibid*, 43.

³⁷ *Representations.* . . *Revue Met.* 1898, Vol. VI, 294

³⁸ *Règles*, XIII.

³⁹ *Ibid*, XII et V. О Диркемовом личном искуству у овом погледу v. *Ibid*, 83.

⁴⁰ *Ibid*, XIII. *La Sociologie en France au XIXe siècle*, *Revue Bleue*, No 21, 1900, 649.

⁴¹ *Règles*, 178. Види такође: *Suicide*, 356.

⁴² *Ibid*, XXIV.

особинама” разликују од предмета свих других природних наука. Те феномене Диркем назива социјалним феноменима или социјалним фактима. А у његовој фразеологији, оба ова израза имају исто значење, изражавају исту стварност, јер је основни принцип његове социолошке теорије „објективна реалност социјалних факата”. Објективна реалност социјалних факата је принцип на коме се све заснива и на који се све своди. . . Из тог схватања је произишла целокупна социологија”.⁴³ Та факта, иако нису материјалне ствари, она су „ствари са истим правом као и материјалне ствари, мада на један други начин”.⁴⁴ Ствар је, вели Диркем, све оно што има једну одређену природу, независну од предмета који је сачињавају, а социјална факта имају ово особито својство у највећем степену”.⁴⁵ „Уистини, ствар је све оно што је дато, све оно што се нуди, или боље, што се намеће нашој опсервацији”.⁴⁶ Одговарајући критичарима, који су нашли да је његово изједначавање социјалних феномена са реалностима спољашњег света „парадоксално и скандалозно”,⁴⁷ Диркем даје даље објашњење шта он разуме под изразом „ствар” у својој социологији. „Шта је у истини ствар? пита се он, на вели: „Ствар се супротставља идеји, као што се оно што се познаје споља супротставља ономе што се познаје изнутра . . . Ствар је све оно о чему ми не можемо створити адекватан појам простом менталном анализом, све оно што дух може да схвати само под условом, да изађе из самог себе, само путем опсервације и експериментације, прелазећи постепено од најспољнијих и најнепосредније приступачних особина оним мање видљивим и дубљим. Третирати факта извесног реда као ствари, није, дакле, што и разврстати их у ову или ону категорију стварности, већ заузети према њима изван ментални став. А то значи да се, приступајући њиховом проучавању, морамо држати начела, да ништа не знамо о томе шта су та факта, и да се њихове карактеристичне особине, као и непознати узроци од којих оне зависе, не могу открити чак ни најпажљивијом интроспекцијом”.⁴⁸ Према томе, социјални феномени се морају третирати као data, која су полазна тачка науке.⁴⁹ Они су „социјалне ствари”.⁵⁰

Како се могу ови феномени, ове „социјалне ствари” објаснити? Видели смо да Диркем верује, да се овај циљ може постићи само строгом применом његовог социолошког метода при њиховом проучавању. Да видимо сада како Диркем примењује тај метод, у чему се он састоји.

Ми већ знамо каква је дужност социолога у овом погледу и какве предострожности он треба да предузме, да би био у стању да ову дужност испуни. Држећи се прописа овог и оваквог свог метода, социолог треба: а) да покуша да да једну „почетну дефиницију”, помоћу које ће груписати социјална факта према њиховим спољним

⁴³ Ibid, XXII.

⁴⁴ Ibid, XI.

⁴⁵ *Riforma sociale*, 1885, Fasc. 8, 700.

⁴⁶ *Règles*, 35.

⁴⁷ Ibid, XI.

⁴⁸ Ibid, XI.

⁴⁹ Ibid, 35.

⁵⁰ Ibid, 176.

особинама, и б) пошто је проучио ова факта на социолошки начин, он треба да их дефинише према њиховим битним особинама, које нису спољне, већ се „налазе дубље”.⁵¹

Које су, дакле, спољне специфичне особине социјалних феномена или факата које се могу лако приметити? Како се може ограничити област испитивања једног социолога?⁵²

Постоји једна група феномена или факата чије се карактеристичне особине могу лако уочити споља. То су начини делања, мишљења и осећања, који су изван индивидуе и који располажу снагом којом јој се намећу. Они представљају једну нову врсту феномена или факата, за које треба резервисати израз **социјални**.⁵³ По Диркемовој дефиницији, „социјални факт је сваки начин делања, устаљен (*fixée*)⁵⁴ или не,⁵⁵ способан да на индивидуу врши притисак; он је заједнички или општи на простору једног датог друштва и има сопствену егзистенцију, независну од њених индивидуалних манифестација”.⁵⁶

Према томе, устаљени или не, сви ови начини делања, мишљења и осећања имају исту карактеристичну ознаку: сви су они спољни (*extérieur*) индивидуи и сви располажу принудном силом, којом јој се намећу.

— Када вршим своју братску, супружанску или грађанску дужност, када испуњавам обавезе које сам уговорио, вели Диркем, ја вршим дужности, које су одређене ван мене и мојих дела — у праву и обичајима. Чак и онда када су те дужности у складу са мојим сопственим осећањима и када ја у себи осећам њихову стварност поред свега, ова стварност је објективна, јер нисам то ја који сам их створио, већ сам их васпитањем примио.⁵⁷ Колико се пута, уосталом, дешава, да ми не знамо појединости обавеза, које нам се намећу, и да би их познали, ми треба да консултујем Законик и његове овлашћене тумаче. Исто тако, родивши се, члан једне верске заједнице, налази веровања и праксу верског живота сасвим готове. А ако су они постојали пре њега, значи да они постоје ван њега. Систем знакова којима се служим да изразим своју мисао, систем новца који употребљавам да исплатим своје дугове, инструменти кредита које користим у мојим трговачким односима, поступци у мојој професији итд., итд., функционишу независно од тога што их ја употребљавам... Ето, дакле, начина делања, мишљења и осећања који

⁵¹ Ibid, 44.

⁵² Ibid, XX.

⁵³ Ibid, 8.

⁵⁴ На пример, правни и морални прописи; популарни афоризми и начини говора чланова вере, у којима религијске и политичке секте укратко изражавају своја веровања; кодекси укуса, који стварају литерарне школе, итд.

⁵⁵ На пример, извесне струје мишљења „које нас гурају, у различитим земљама и временима, различитим снагама, једне на склапање брака, друге на самоубиство или на јачи или на слабији наталитет, итд.

⁵⁶ Règles, 19.

⁵⁷ По Диркему, васпитање се састоји „у непрекидном напору да се детету наметну начини, осећања и делање до којих оно само не би дошло” (Règles, 11). Даље: „Васпитање је само слика и одраз друштва. Оно га имитира и укратко репродукује; оно га не ствара” (Suicide, 427).

имају упадљиво својство, да постоје ван индивидуалне свести".⁵⁸ Постојећи ван индивидуе и располажући принудном силом, они јој се намећу „хтела то она или не”. „Ако покушам да прекршим правне прописе, вели Диркем, они реагују против мене, да би онемогућили мој поступак, ако за то има времена, или да га пониште и поврате у његов нормални облик, ако је извршен и поправљив; или да ме натерају да због њега испаштам ако се он не може на други начин поправити. Ако се ради о чисто моралним максимама, друштвена савест, надзором који врши над владањем грађана и специјалним казнама којима располаже, зауставља сваки поступак који те максиме врећа. У другим случајевима притисак је мање снажан, али он постоји”.⁵⁹ Диркем даје овакву дефиницију социјалног факта: „Социјални факат је сваки начин делања, устаљен ли не, способан да на индивидуу изврши један притисак споља и који је општи у области једног датог друштва, имајући једну засебну егзистенцију, независну од његових индивидуалних манифестација”.⁶⁰

Тако, дакле, спољност (екстериорност) и принуда су једина својства социјалних феномена или факата, који се могу уочити „споља” одмах, непосредно. Сви социјални феномени, факта, ствари ове врсте су предмет социологије.⁶¹

Како се они могу објаснити?

Објаснити их на социолошки начин значи открити и утврдити каузалну везу између њих и њиховог односног извора, успоставити принцип каузалитета у социјалном свету.⁶² Јер спољне карактеристике њихове нису њихово објашњење, већ само њихова criteria. Једна ствар је једна сила, која настаје само помоћу друге силе. Да би се објаснила социјална факта, траже се силе (energies) способне да их произведу.”⁶³ Где ће социолог потражити те силе?

Диркем нам каже да се социјални феномени, који се састоје у представама и акцијама, не би могли мешати са органским феноменима. С друге стране, како они постоје ван индивидуе, они се не могу свести на психичке феномене „који постоје само у индивидуалној свести и помоћу ње”⁶⁴ И сами социјални феномени су, као што ћемо доцније видети „силе психолошке врсте”,⁶⁵ „до крајности нематеријалне”,⁶⁶ супериорне нашим појединачним силама и спољне нашим индивидуалним свестима”.⁶⁷ Одакле они долазе, који супстрат омогућава њихово ваниндивидуално постојање и снабдева их принудном силом, помоћу које нам се намећу?

По Диркему, није тачно да императивна и принудна сила ових феномена долази од чињенице да су они општи. Напротив, њихова

⁵⁸ Règles, 6.

⁵⁹ Ibid, 7.

⁶⁰ Ibid, 19.

⁶¹ Ibid, 45.

⁶² Ibid, 143, 153, 173.

⁶³ Ibid, 176.

⁶⁴ Ibid, 8.

⁶⁵ Ibid, XVI. Cf. Revue international de l'enseignement, 1887, 48.

⁶⁶ Ibid, 111.

⁶⁷ Vide supra.

⁶⁸ Règles, 11.

општост (*généralité*) се може објаснити само овом силом.⁶⁸ Захваљујући њој, ови феномени притискују индивидуе тако тешко, да их се ниједна од њих не може ослободити. „Они су као калупи, у којима смо приморани да подешавамо нашу делатност”.⁶⁹ Не мари ништа, ако ми тежину или пресију тих феномена не осећамо увек као нешто што долази споља. У таквим случајевима, ми смо само жртве илузије, као што смо то када не осећамо тежину ваздуха, која ипак постоји.⁷⁰ Према томе, ни индивидуална свест, ни органски свет не могу се узети као супстрат социјалних феномена, пошто су они екстраиндивидуални, пошто они постоје ван ове свести и намећу јој се. При томе наметају они се мењају. Диркем нас, врло јасно и одлучно, предупредује да социјалне феномене не мешамо са њиховим „индивидуалним инкарнацијама или реперкусијама”,⁷¹ са њиховим „приватним манифестацијама”, које су социо-психичке врсте.⁷² Ове две врсте факата често се претстављају раздвојени”.⁷³

Пошто су, дакле, нешто сасвим различито од простих манифестација индивидуалних менталних функција, социјални феномени, по Диркему, не могу се објаснити индивидуалном психологијом. Ето због чега он одбацује примену психолошког метода у домену испитивања социолошких феномена. Психолошки метод може да објасни ове феномене под условом да их изопачи”.⁷⁴ Увек када се један социјални феномен објашњава једним психичким феноменом пише Диркем, може се бити сигуран да је то објашњење погрешно”.⁷⁵ Једно чисто психолошко објашњење ових феномена неминовно ће превидети оно што је специфично, социјално код њих”.⁷⁶ А ми смо већ видели шта је то специфично код ових феномена или факата који „обезбеђују у исто време јединство и континуитет колективног живота”. Али, ако би овај живот био само „продужење индивидуалног бића, ми га не би виђали како се он враћа своме извору и стално га осваја. Ако ауторитет коме се индивидуа клања када социјално дела, осећа или мисли, влада њоме до те мере, то је зато што је овај ауторитет производа сила које је превазилазе и које она, према томе, не може да објасни”.⁷⁷ Далеко од тога да буде творац социјалног живота, индивидуа је само његова творевина. Чак и њена најкарактеристичнија осећања која се обично називају индивидуалним инстинктима, нису ништа друго до производи колективне организације, да-

⁶⁹ Ibid, 37. Социјална философија би нас навикла на мисао, да смо као опкољени невидљивим силама које нас притискају сваког тренутка у нашем животу... Тако је и са социјалном пресијом. Не сваљује се она на наше душе само случајно, на углу улице или на дан какве буне: да би их што боље моделирала, она нас опкољава и стеже од колевке до гроба и од трга до дома. C. Bouglé, *Qu'est-ce que la sociologie*, IV ed. 1921. p. XVIII et 36.

⁷⁰ Règles, 10.

⁷¹ Ibid, 12—13.

⁷² Ibid, 14. Cf. Chacun de nous se fait dans une certaine mesure, *sa morale, sa religion, sa technique*, Ibid, XXIII, note 1.

⁷³ Ibid, 12.

⁷⁴ Ibid, 124. Cf. Introduction de M. H. Hubert dans le *Manuel d'histoire des religions*, par Chantepic de la Saussaye, 1904, XXXVI.

⁷⁵ Règles, 128.

⁷⁶ Ibid, 131.

⁷⁷ Ibid, 125.

леко од тога да буду њена основа, њен темељ.⁷⁸ Због тога, по Дирке-мовом схватању, психолошка култура би могла бити корисна социологу као „потребна пропедевтика“, „под условом да се он ће ослободи пошто је прими, и да је превазиђе, допуњујући је једном социјалном, социолошком културом“.⁷⁹ Постоји велика разлика између психологије и социологије, како их схвата Диркем. Постоји амбис између њих. Ове „две науке, каже он, тако су јасно различите, како то две науке могу бити, ма какви односи међу њима, иначе, могли постојати“.⁸⁰

⁷⁸ Ibid, 131—132. Тако, сматрало се као урођено човеку: једно осећање религиозности, известан минимум сексуалне љубоморе, синовског поштовања, очинске љубави, итд. И помоћу тога се желело да се објасни религија, брак, породица. Али историја показује да ове склоности, далеко од тога да буду урођене људској природи, под извесним социјалним околностима или потпуно недостају или, у различитим друштвима, представљају такве разлике да оно што остане када се ове разлике одстране, оно *le residu* се једино може сматрати да је психолошког порекла — своди се на нешто неодређено и нешто што оставља далеко по страни факта која треба објаснити. То је зато што ова осећања произилазе из колективне организације и далеко су од тога да буду њена база. Исто тако, није утврђено да је тенденција ка друштвености била од почетка колективни инстинкт људског рода. „Природно је да се у томе види и један производ социјалног живота који се толико организовао у нама. Јер је очевидан факт да су животиње социјалне или не, према томе да ли их дистанције њихових насеља приморавају на заједнички живот, или их од тога живота одвраћају.“

⁷⁹ Règles, 136—137.

⁸⁰ Règles, XIV. Када, сасвим исправно, кажемо психологија, ми под тиме подразумевамо индивидуалну психологију. И ради јасноће у дискусији, згодно је да тако сузимо значење ове речи. Колективна психологија, то је социологија у целини; зашто се не бисмо служили искључиво овим последњим изразом? Обрнуто, реч психологија је одувек означавала науку душевног стања код индивидуе; зашто јој не бисмо сачували ово значење? На тај начин би се избегле многе двосмислице. *Representations individuelles et representations collectives*, p. 47, Note 1 (*Revue de Metaphysique et de la Morale*, 1898, 302, note 1). Cf. *Suicide*, 325; *Education et Sociologie*, 90. 102—103.

Чини нам се да је овде место да дамо, разуме се, једну кратку скицу Диркемовог схватања индивидуалне психологије, изнетог у *Représ. ind. et représ. collectives*. Оно ће, надајмо се, учинити јаснијим и схватљивијим наше даље излагање његове социолошке доктрине.

Ментални живот индивидуе, по Диркему, састоји се из представа, и за психолога, он није ништа друго до „скуп представа...“ непрекидни ток представа, за које се никад не може рећи где једна почиње и где се друга завршава. Оне се узајамно прожимају. То је један континуум. Шта је супстрат овог живота, како треба објаснити овај живот?

Диркем одбацује како објашњење које о томе дају интроспекционисти, тако и објашњење које за то предлажу психофизиолози. Ни једно ни друго не задовољава. Сваки интроспекционизам решава проблем на тај начин што га ставља ван „обичних поступака науке“, јер констатација постојања једне, такорећи, мисли — супстанце није у домањају научног истраживања. Не постоји „мисао различита од материјала којим је мозак снабдева и који би она разрађивала поступцима *suī generis*“. Но чак кад би она и постојала „задатак науке није да упознаје супстанце и чисте форме“.

Исто тако, психофизиологизам, свдећи менталне феномене на прсте епифеномене физиолошких супстрата, објашњава их „остављајући по страни, као неважне, њихове карактеристичне црте“. Памћење, нпр., није ништа друго до један органски факт, „једно својство ткива“. Но, ако је памћење само то, онда „ментални живот није ништа, јер он није ништа ван памћења“.

Али, између ове две крајности — између едеологије итроспекциониста, с једне стране, и биолошког натурализма, који је уствари „интелектуални ни-хилизам“, с друге, има места за један психолошки натурализам. Да би доказао легитимност овог натурализма, Диркем је написао чланак, по коме ми овде да-јемо кратак преглед овог и оваквог његовог схватања психологије. У чему се, дакле, оно састоји?

За психолошки натурализам, психички живот није само прост епифено-мен физиолошког живота. „Мисао о једном додатом феномену који не служи ничему, који не ради ништа, који није ништа, лишена је сваке позитивне садр-жине“. Један психички феномен не може имати као свој искључив супстрат јед-ну ћелију. „Претпоставка да се представа налази у једној одређеној ћелији је један неоправдан постулат“. Једна мисао не може бити „заробљеник ма које одређене ћелије“, онако исто као што се „репрезентативни живот не може поделити, на један одређени начин, између различитих нервних елемената“. Једна таква „мождана географија“ припада више роману него науци“.

Свака сензација је резултат једне разраде „*sui generis*“; свака произи-лази „из синтезе извесног броја ћеличних стања, кобминованих заједно по законима од стране још непознатих сила“. Исто тако, једна представа је само производ сарадње више нервних елемената. Уопште, свако психичко стање ужива извесну релативну независност од конституције својствене нервним ће-лијама. Оно је спољње свакој посебној ћелији. То стање није препуштено „на милост и немилост промена, које могу настати изоловано на разним тачкама мозга. Само психичке силе, које покрећу целу групу ћелија, које му служе као подлога, могу да покрену и ово стање. Тако, по овој хипотези, супстрат психичког живота постаје шири. Чак и сензације, које су најпростији еле-менти овога живота, могу се објаснити само стањем мозга и органа.

Но, да једно психичко стање може да траје, није потребно да оно „буде непрестано одржавано и, такорећи, непрекидно понова стварано једним трај-ним доприносом нервне енергије“. Кад већ једном постоје, сензације се „спа-јају међу собом по законима, за чије објашњење нису довољне ни церебрална морфологија, ни церебрална физиологија. Из тога постају слике, које, пошто се групишу, дају појмове. И, уколико се, на тај начин, нова стања додају старим, она су све бројнијим посредницима одвојена од органске базе, на ко-јој почива целокупни органски живот, и због тога су мање посредно зависна. Међутим, поред свега тога, она су психичка; у њима се могу најбоље уочити карактеристични атрибути душевног стања“. Ако је истина, дакле, да на све интелектуалне феномене утиче стање мозга, онда је исто тако истина да ре-презентативни живот није нераздвојан од унутрашње природе нервне мате-рије, пошто он, делимично, постоји помоћу својих сопствених сила и пошто он има начине постојања, који су му посебни. Представа није прост аспект стања у коме се налази нервни елемент када се она јави, јер она се одржава и онда кад то стање више не постоји, пошто су односи представа другојачије природе од односа нервних елемената, који су испод тих представа. Наравно, извесне ћелијне особине доприносе постојању тога живота, али оне нису до-вољне да га образују, пошто им оно служи и пошто манифестује различита својства. Али, рећи да психичко стање не проистиче директно из ћелије, то је исто што и рећи да се оно у њој не налази, да се оно, делимично, формира ван ње да јој је у истој мери спољње. Када би то стање настало помоћу ње, оно би било у њој, пошто његова реалност не би му долазила ни с које друге стране“.

Илустрацију и потврду ове констатације можемо наћи, по Диркемовом мишљењу, у једној другој сфери природних феномена. Ако је једно психичко стање спољње свакој појединачној ћелији, оно је то са истим правом са ко-јима је органски живот спољан сваком од четири хемијска елемента, тј. хи-дрогену, кисељици, карбону и азоту, из којих се састоји ћелија. Сваки од њих, узет одвојено, само је груба материја. Али, удружујући се на један на-чин **сui generis**, ова четири минерална делића дају живот једној савршено новој јединки, тј. ћелији, а она је та која је једини супстрат живота. Само помоћу ње се могу објаснити карактеристичне црте овога живота. Али између ћелије и неорганичних делова који је састављају постоји огромна разлика: раз-лика која одваја мртву материју од органског света.

Социологија, за Диркема, није прост додатак психологији”.⁸¹ На супрот индивидуалистичкој социологији, која жели да објасни сложено простим, више нижим, целину делом, тј. социјални живот индивидуом, „што је противречно у изразима” (contradictoire dans les termes), наш писац предлаже „социолошки натурализам, који у социјалним феноменима види специфична факта и који предузима да их објасни, религијски (Religieusement) поштујући њихову специфичност”.⁸² Да би остварио свој циљ, овај социолошки натурализам иде „јединим путем којим мора да иде наука”, тј. он објашњава „сложено сложеним, социјална факта друштвом”.⁸³ Јер „ако одстранимо индивидуу, остаје само друштво”. . . У њему, дакле „у природи самога друштва треба тражити објашњење социјалног живота”.⁸⁴

Најзад, дакле, ето нас пред једним од најглавнијих постулата Диркемове социологије. Супстрат социјалних феномена или факата није индивидуа, већ друштво, онако каквим га представља Диркем. Из друштва, дакле, ови феномени или факта црпу потребне енергије за своју егзистенцију. И они се једино њиме могу објаснити. Укратко, у природи једног таквог друштва треба тражити делатне или делотворне узроке социјалних феномена. „**Прво порекло сваког социјалног процеса од извесне важности, пише Диркем, треба тражити у конституцији унутарње социјалне средине**”.⁸⁵ Она је главни покре-

Како се ствара ова разлика? Диркем каже да оно што подвлачи једну тако оштру демаркациону линију између ова два света јесте закон асоцијације или творничке синтезе, „чију природу, за момент, не познајемо. То је синтеза у коју ми још не можемо да уђемо. Али без једног таквог закона не можемо да схватимо: ни органски живот, ни индивидуалне менталне феномене, ни, као што ће мо доцније видети, колективна психичка факта. Напротив, ако прихватимо хипотезу о једном оваквом закону, многе ће нам ствари постати схватљиве. Бар Диркем тако мисли и верује. Тако, нпр., као што смо већ поменули, „једно психичко стање, да би могло да траје, није потребно да „буде” непрестано одржавана и, такорећи, непрекидно стварано једним трајним доприносом нервне енергије. Да би се признала духу ова ограничена аутономија, која је, у основи, оно позитивно и битно што садржи наш појам **спиритуалности**, није потребно да се измишља душа одвојена од тела, која води сањалачки и усамљени живот, у не знам каквој идеалној средини. Душа је у свету; она меша свој живот са животом ствари и, ако се жели, може се рећи за све наше мисли да су у мозгу . . . Треба само додати да се оне, унутар мозга, не могу строго локализовати; да оне нису тамо смештене у одређене центре иако су више у односу са једнима него са другима од њих. Сама по себи ова распрострањеност је довољна да потврди како су оне нешто специфично, јер да би оне биле тако распрострањене, нужно је да њихов начин схватања не буде као начин састављања мождане масе и да оне, према томе, имају свој специфични начин постојања.

Процес који се, по њему, дешава у индивидуалном психичком животу јединке, Диркем преноси и на психички живот друштвене заједнице. Процес творачке асоцијације је исти, само су елементи који се асоцирају другогачији. Тако, дакле, као што ћемо из даљег излагања видети, поред психолошког натурализма Диркемовог, постоји такорећи и његов социолошки натурализам.

⁸¹ Règles, 125.

⁸² Sociologie et philosophie. Representations individuel et coll., 41.48 (Revue de met. et de la Morale, 1898, 298.302).

⁸³ Ibid, 298.

⁸⁴ Règles, 125—126. Cf. Suicide, 213.

⁸⁵ Ibid, 138.

тач колективне еволуције.⁸⁶ Ако одбацимо ово Диркемово схватање „социјалне средине као одлучујућег фактора колективне еволуције, онда социологија није у могућности да утврди ма какав однос каузалитета”.⁸⁷ Социолог који не води рачуна о овом факту неће остварити свој циљ. Да би његови напори довели до позитивних резултата, потребно је да он открије различита својства социјалне средине „која су способна да утичу на ток социјалних феномена”.⁸⁸

Тако, проблем друштва као супстрата социјалних феномена, међу којима, као што смо већ напоменули, религијски феномени заузимају изузетно снажно место, намеће нам се. И, ми ћемо му прићи у идућој глави.

⁸⁶ Ibid, 177.

⁸⁷ Ibid, 143.

⁸⁸ Ibid, 139.